

24 NİSAN VE GÖZ ARDI EDİLEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Hazel ÇAĞAN ELBİR

Analist

Analiz No : 2024 / 5

24.04.2024

Bugün 24 Nisan, merhum Hrant Dinkin de dediği gibi, sancılı on yıllardan çıkmış ulusun tarihinde çok önemli bir ak gün olan 23 Nisanın ertesi günüdür. Dünya çocuklarına armağan edilmiş tek bayramın ertesi günüdür, 24 Nisan. Dünyanın en çok konuştuğu günlerden biridir. Ayrıca, siyasetçilerin, gerçekten acı çekenlerin acıları üzerinde tepindiği bir gündür.

24 Nisan, aslında dünyaca yanlış bilinen bir gündür. İşaret edilen tam tarih 24 Nisan 1915tir. Bahsi geçen tarihle ilişkili olan coğrafya da Osmanlı devletinin sınırlarını içine alan bölgedir. Birinci dünya savaşında topraklarını koruma mücadelesi veren bir ülkenin içinde bulunduğu şartlar göz ardı edilerek, sadece suçlama ve yıpratma güdüsüyle hareket edilerek üretilmiş yapay bir tarihtir. Savaşın en kanlı geçtiği topraklar yine Osmanlı topraklarıdır. Gerçekte, 24 Nisan 1915te, savaşın en yoğun bir şekilde yaşandığı topraklarda ne yaşanmıştır? Mesela, devlet aklı bir gecede, toprakları üzerindeki tüm Ermenileri yok etmeye karar vermiş midir? Ya da yerlerinden yurtlarından edip bir daha da geri dönmelerini engelleyecek şekilde sistematik bir şekilde mi davranmıştır? Osmanlı devletinin içinde bulunduğu ekonomik şartların ne derece zor olduğu hesaba katılırsa, böyle durumdaki bir devletin sistemli bir şekilde bir etnik kökene ait bir halkı yok etmeyi nasıl planlamış olabilir? Anadoludaki gerçek görünüm kısaca nasıldı? 1,5 milyon Ermeninin bir gecede yok edilmeye karar verildiğine inananlar elbette bu soruların cevaplarını merak etmeyecektir. Bunları gerçekten merak edenler ise gerçekten acı yaşayanların acıları üzerinde ırkçı söylemlerden uzak kalmayı tercih edenler olarak değerlendirilebilir.

Sözde soykırıma uğrayan Ermenilerin sayısının gerçekte kaç olduğunu sorgulayanlardan biri de Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyandır. Ermenistanın önceki yöneticilerinden Cumhuriyetçi Parti'yi temsil eden Eduard Sharmazanov, Paşinyanı eleştirmiş, Paşinyanı Türkiye gibi hareket etmekle suçlamıştır. Paşinyan hükümetini anma günü öncesinde "Ermeni soykırımını tarihe gömmek için" Türkiyeden gelen emirleri uygulamakla

suçlamıştır[1]. Burada gözden kaçırılan bir husus vardır. Amaç gerçekten de 1,5 milyon sayının gerçekte kaç olduğundan ayrı olarak resmi arşiv belgelerinin varlığıdır. Böyle bir arşiv belgesi önem taşımaktadır. Arşiv belgeleri ve resmi kayıtlar, hem tarihçilerin hem hukukçuların hem de araştırmacıların başvurması gereken kaynaklardır. Aksi halde herhangi bir kaynak olmadığında anıların varlığına sığınılacaksa gerçekten uzaklaşılmış olur. Dolayısıyla, arşivin önem taşıdığını ortaya koyan bir örnekle devam edebiliriz. Doğu Anadoluda Çarlık Rusyasının kışkırtması sonucunda 1882 ile 1909 yılları arasında kırktan fazla ayaklanma yaşanmıştır. Bu ayaklanmalar bir devletin güvenlik soruna işaret etmektedir. Bu dönem içerisinde, 1890 yılındaki Kumkapı Nümayişi, 1896daki Osmanlı Baskını ve 1905 yılında II. Abdülhamite düzenlenen Yıldız Suikastı de yaşanmıştır. Bu saldırılar sonucunda çok sayıda kişi ölmüş, güvenlik algısı ağır hasar almıştır. Olaylar bu düzeydedir. Tarih aralıkları dikkate alınırsa, 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Çarlık Rusyasının Doğu Anadoludaki Ermeniler üzerindeki etkileri daha da açık bir şekilde fark edilecektir.

Ayaklanmaların ve saldırıların artışa geçtiği bu dönemden sonra güvenlik kontrolünü önemli ölçüde kaybetmiş ve Birinci Dünya Savaşına girmek zorunda bırakılmış bir Osmanlı Devletinden bahsetmek yerinde olacaktır. Doğu Anadoluda Ruslar tarafından silahlandırılmış Ermeni çetelerinin saldırıları sonucunda katledilenlerin sayısı 518.105tir[2]. Bu sayı, isim isim sayılmış arşiv bilgisidir.

24 Nisan 1915e gelecek olursak, dikkat edilmesi gereken iki hususun birbirine karıştırıldığından bahsetmek mümkündür. 24 Nisan ile 27 Mayısta yürürlüğe giren Sevk ve İskân Kanununun birbirinden farklı olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Tarih, 24 Nisan olarak ezberlenmiş ise de, Ermeni ayrılıkçı çetelerine ve destekçilerine yapılan sayısız uyarıya rağmen topyekün bir isyan hazırlığında oldukları görülmüştür. Bunun üzerine Osmanlı Ordusu Başkumandanlığı 27 Şubat 1915 tarihinde askeri birliklere verdiği talimatla, Ermeni çetelere ait depolarda silah, bomba ve şifreli belgeler ele geçirilmiştir. Bu mühimmatların bir ihtilal hazırlığının göstergesi olduğu, bu sebeple de ordudaki Ermeni askerlerin silahlı hizmetlerde kullanılmamasının ve tedbir alınması gerektiği anlaşılmıştır. Ayrıca, Ermeniler içinde devlete sadakatle bağlı olanlara zarar verilmemesi de emredilmiştir[3]. Osmanlı ordularının Doğu Anadoluda Rusya karşısında yenilmesinden sonra Çanakkale Savaşlarının başlaması ve İstanbulun tehlike altında olmasına paralel olarak Ermeni çeteleri faaliyetlerini daha da hızlandırmışlardır. Bu dönemde Doğu Anadoludaki Müslümanlara yönelik saldırılar ve katliamlar artmıştır. Alınan tebdirler sonuç vermemiştir ve Ermenileri silahlandıran ve isyanları ateşleyen Komiteleri kapatmak ve elebaşlarını tutuklama yoluna gidilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Dahiliye Nezareti 14 vilayet ile 10 mutasarrıflığa 24 Nisan 1915teki genelgeyi yollamıştır. Genelgede Hınçak, Taşnak ve diğer Ermeni komitelerinin kapatılması, yazışmalarının ve belgelerine el konulması, zararlı faaliyetleri bilinen Ermenilerin tutuklanması talimatı verilmiştir. Genelgenin dikkat çeken bir maddesi ise Bitlis, Erzurum, Sivas, Adana ve Maraşta Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki karışlıklı çatışmanın engellenmesidir[4].

27 Mayıs 1915 Sevk ve İskân Kanunu ile sadece savaş bölgesindeki ve ikmal yollarındaki Ermenilerin sevk ve iskâna tabi tutulması kararlaştırılmış, üç büyük vilayet, İstanbul, Edirne ve İzmirin söz konusu kanun dışında bırakılması kararlaştırılmıştır. Sevk ve İskân

Kanunu yürürlükteyken bazı yerel yöneticilerin kötü muameleleri de belgelenmiştir. 1916 yılında yapılan yargılamalarda, 1647 kişi mahkemeye verilmiş, 500ü hapse atılmış, 60ı ağır hapis cezasına çarptırılmış, 67si ise idama mahkûm edilmiştir[5]. Doğu Anadoludaki ölümlerden sorumlu olan Ermeni aşırı milliyetçi, terör çeteleridir. Öldürdükleri arasında Ermeniler de vardır. 1923 yılında Ermenistan Başbakanı Ovanes Kaçaznuni de Ermeni çetelerinin yanlış yaptığından bahsetmiş, Osmanlı devletinin aldığı Sevk ve İskân kararının doğru bir karar olduğunu da belirtmiştir[6]. Dolayısıyla, Anadolu topraklarındaki huzurun ve birlikte yaşama kültürünün katledilmesi bu çetelerin zararlı faaliyetlerinin bir sonucudur. Bundan dolayı 24 Nisanın asıl tarihini unutturmaya çalışanlar ve Ermeni çetelerinin faaliyetlerini savunanlar, bahsi geçen çetelerin ihanetlerinden dolayı özür dilemelidir. Ancak bu şekilde karşılıklı olarak bir uzlaşıdan bahsedilmesi mümkün olabilecektir.

Paşinyanı eleştiren Sharmazanova yeniden dönecek olursak, 24 Nisana açık bir şekilde siyasi bir güç olarak işaret etmektedir. Burada, olaylara bir siyasetçinin işine geldiği gibi yaklaşmasının doğal bir tepki olduğu görülmektedir. Kendisi için gerçekten acı yaşamış Ermenilerin, Türklerin ya da başka etnik kökene mensup insanlarının ne derece önemi olduğu soruya açıktır. Sharmazanov, Paşinyan, 24 Nisan'ı önemli bir dış politika faktörü haline getirmemesini Ermeni halkının önünde nasıl haklı çıkaracak? Bunun tarihi Ermenistan'ın oluşturduğu bir tehdit olduğunu söyleyecektir. demiştir. Tehdit sözcüğünün de irdelenmesi gerekir. Burada tehditin iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi, düşman belirleme yetisinin ortadan kalkma ihtimali, diğeri ise kimliklerinin sözde soykırım üzerinden oluşturduğu etkinin güç kaybetme riskidir. Her ikisi de siyasi kaygılardır. Dolayısıyla, 24 Nisanın üretilmiş bir tarih olduğuna herkesten önce Ermeni halkının önemle dikkat etmesi ve araştırması gerekmektedir. Araştırılmamış, hikayeleştirilmiş her acı, gerçek acı yaşayanları derinden yaralar.

AGOS gazetesinde 23 Nisan 1996 yılında Hrant Dink tarafından kaleme alınan 23,5 Nisan başlıklı yazıya atıf yaparak başladığımız bu yazı ile 24 Nisan tarihi ile ilgili yanılgıyı düzeltmeyi amaçlamaktayız. Öncelikle, Hrant Dinki saygıyla anıyoruz. Dink,Türk-Ermeni ilişkilerinin düzeltilmesi gerektiğini vurgulayan ve bunun dış güçler değil, ancak kendi aramızda halledilebilecek bir konu olduğunu söyleyen saygıdeğer bir düşünürdür. Sözleri Türkiye için önem taşımaktadır ve geçerliliğini korumaktadır. Canice katledilmesini ise hem düşünce özgürlüğüne bir saldırı hem de Türk-Ermeni ilişkilerinin düzeltilmesi çabalarının engellenmesine yönelik alçakça bir saldırıdır. Hrant Dinkin AGOSun son sayısında[7] yeniden yayınlanan makalesinde geçen Götürülürler... Ve bir daha da geri dönmezler. ifadesi, Dinkin dahi tarihi bir yanılgı içinde olduğunu göstermektedir. Yukarıda kaynaklarla da sunduğumuz gibi, 24 Nisanda tutuklananların tamamına yakını, bir kısmı savaş içinde, bir kısmı Mondros mütarekesinden sonra serbest kalmış, geri dönmüşlerdir. Bu önemli hususun belirtilmesinde yarar görüyoruz. Sorun yalnız 1915 olayı değildir. Birinci dünya savaşı içinde karşılıklı kıyımlar olmuştur. Savaş yıllarının tek boyutlu, tek açılı, anılara dayalı olarak ele alınması doğru değildir. Ermeni çeteleri önce Çarlık Rusyasının, daha sonra Batılı müttefiklerin desteği ile etnik temizliğe girmiştir. Hrant Dinkin de yazısında ifade ettiği gibi, var olan kinler engel.[8] Önemli olan bu ve bunun gibi engellerin 24 Nisan gibi üretilen bir tarihle perçinlenmemesidir; Doğu Anadoluda etnik köken ayırt etmeksizin katledilen masum insanların acıları üzerinde siyaset yapmak için

tepinmemektir.

*Resim: *https://www.aljazeera.com/opinions/2018/11/10/remembering-world-war-i-in-the-middle-east*

[1] Pashinyan Ally Advocates Verification of Armenian Genocide Victims, *The Armenian Mirror Spectator*, mirrorspectator.com, 16 Nisan 2024, https://mirrorspectator.com/2024/04/16/pashinyan-ally-advocates-verification-of-armenian-genocide-victims/.

[2] Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri (1914-1921), II. Cilt, Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001.

[3] Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Belge No. 1999

[4] Yusuf Sarınay, 24 Nisan 1915te Ne Oldu?, *Marmara Üniversitesi*, Marmara.edu.tr, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2024, https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/24-nisan-1915te-ne-oldu/#:~:text=Osmanlı%20hükümeti%20olayları%20önlemek%20amacıyla,ölüm%20olayı%20söz%20
.

[5] Yusuf Sarınay, 24 Nisan 1915te Ne Oldu?.

[6] Ovanes Kaçaznuni, Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok, Şubat 2020, Kaynak Yayınları.

[7] 19 Nisan 2024, *AGOS*.

[8] 19 Nisan 2024, *AGOS*.

Yazar Hakkında :

Hazel Çağan-Elbir AVİM'de analist olarak çalışmaktadır. Çağan-Elbir, Atılım Üniversitesi Politik Ekonomi bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Atıfta bulunmak için: ELBİR, Hazel ÇAĞAN. 2026. "24 NİSAN VE GÖZ ARDI EDİLEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2024 / 5. Nisan 24. Erişim Kasım 04, 2026. https://www.avim.org.tr/tr/Analiz/24-NISAN-VE-GOZ-ARDI-EDILEN-BIRINCI-DUNYA-SAVASI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır